

BARNA GÁBOR

KERESZTÉNY ÉRTÉKEK A 20. SZÁZADBAN¹

BÁLINT SÁNDOR, A HÁZASTÁRSI HŰSÉG PÉLDAKÉPE

Bálint Sándor neve ismerős mindannyiunk előtt, akik itt vagyunk ebben a teremben. A 20. század legnagyobb magyar néprajzkutatóinak egyike, akinek tudósi munkássága jól ismert. Ő volt – Schwarz Elemér úttörése után – a néprajzon belül az 1920-as években formálódó új szakirány, a vallási néprajz megerősítője, s lett mindmáig legnagyobb képviselője nemzetközi összehasonlításban is. Neki köszönhetjük, hogy Szeged városa és a Dél-Alföld legjobban feltárt településeink és térségeink közé tartozik. Ő volt az, aki sok vonatkozásban megújította a néprajzkutatást, tematikailag bővítette, szemléletét teljesebbé tette. Ő volt például az, aki felhívta a figyelmet a kis szentképek, az aprónyomatványok, a ponyvák tanulmányozásának fontosságára, aki legelőször tett közzé paraszti önéletrajzot. És a sort folytathatnánk tovább életművének és munkásságának elemzése során.

Bálint Sándor életének azonban van egy másik, szintén sokak által ismert oldala: keresztény embersége. S nem kisebb ember nyilatkozott erről elismerően, mint legjobb barátja, Scheiber Sándor főrabbi, az OR-ZSE elődjének újratertemtője és főigazgatója. Az az oldal, amelyen a 2004-ben elindított boldoggá avatási eljárása alapszik. A római katolikus Bálint Sándor kereszténysége megélt keresztény humanizmus volt. Nem szavakban, hanem tetteiben képviselte azt. Leginkább két területen élt példamutató életet. 1. Hite, hitéhez ragaszkodása fontosabb volt számára, mint szakmai karrierje. Ezért inkább vállalta, elfogadta 1951-ben tanítási jogának felfüggesztését, s az egyetemi könyvtárba áthelyezését, de vallásgyakorlását nem hagyta abba. 2. Hűsége, hű maradt nemcsak hitéhez, hanem szülőföldjéhez, szögedi nyelvéhez és házastársához is.

Rövid előadásomban ez utóbbiakról szeretnék beszélni. Hűségéről. Elemzésem része egy OTKA pályázati kutatásnak, amelynek keretében a 20. századi magyar boldoggá és szentté avatások társadalmi hátterét vizsgálom. A kutatás középpontjában Árpád-házi Margit alakja áll, akit 1943. július 23-án avattak szentté. Mellette azonban olyan 20. századi személyek is megjelennek, mint Kaszap István, Batthyány-Strattmann László – és Bálint Sándor.

Az 1980-as évek közepétől Hetény János, a nemrég elhunyt győri egyházmegyei pap kezdeményezésére, az 1990-es évek közepétől pedig ifj. Lele József energikus szervező munkája révén megindult egy kezdeményezés, hogy Bálint Sándort a katolikus egyház állítsa hivatalosan is a követendő példaképek sorába, azaz avassa boldoggá! Gyulay Endre akkori szeged-csanádi megyés püspök felkarolta a kezdeményezést. A boldoggá avatási eljárás posztulátorának P. Szőke János szalézi szerzetest kérte fel, aki személyesen nem ismerte Bálint Sándort, de

¹ A szerző az MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport munkatársa.

sokat hallott felőle. Az életmű áttekintése és a tanúkihallgatások után a törekvés 2004-ben jutott el a jelentéstételig. A felállott teológiai és történelmi bizottság elvégezte munkáját, s Gyulay Endre megyés püspök az olaszra fordított aktákat Rómába küldte, a Szentségi Ügyek Kongregációjához.

A beküldött iratok alapján a bizottság viszonylag rövid idő alatt, 2012 késő őszére állást foglalt Bálint Sándor éleletszentségének kérdéséről az ún. pozícióban, amit 2013 kora tavaszán tett közzé az egyházmegye. Ebben elismerik Bálint Sándor éleletszentségét. A hivatalos menetrendben most már csak egy imameghallgatás (=csoda) szükséges ahhoz, hogy a boldoggá avatás megtörténjen.

Már a tanúkihallgatásokon felmerült azonban egy kérdés, hogy a kétségtelenül sok-sok elismert és magas fokon megélt erénye mellett vajon Bálint Sándor házasságának ügye nem hátráltató tényező-e a folyamatban?

Miről van szó? Bálint Sándor 1934-ben ismerkedett meg Németh Sárával, a jászladányi Németh Andor főkantort lányával, akit 1935. május 8-án feleségül vett. Egy ideig még Bálint Sándor édesanyjával, a Pálffy utca 72. számú házban laktak, majd 1943-ban átköltöztek a Tömörkény utca 2/B alatt frissen felépült ház harmadik emeleti lakásába. Néhány év együttélés után azonban házasságukat a feleség kérésére egyházilag érvénytelenítették (1944 szeptember), s 1945-ben kimondták polgárilag is a válást. „Az életszerető fiatalasszony 1943-ban elköltözött Bálint Sándortól, Pestre, és megindította az egyházi házasságérvénytelenítési eljárást. [...] A körületekintő, hosszadalmas eljárás [után ...] mondta ki [az egyházi bíróság] Bálint Sándor és Német Sára egyházi házasságának kezdettől fogva érvénytelenségét 1944. szeptember 9-én, s ezt erősítette meg a másodfokú döntés 1945. március 22-én. A polgári bontópör 1945. július 9-én zárult le” – írja életrajzi áttekintésében Péter László.²

Többen arra gondoltunk, hogy ez a rendezetlen helyzet hátráltatja majd a boldoggá avatási eljárás menetét, akadályozó tényező lesz. P. Szőke János azonban más véleményen volt már az eljárás megkezdésekor. Éppen az eljárás sikerének egyik feltételét látta benne. Miért? Mi adta ennek a történetnek keresztény szempontból sajátos értelmezését?

Bálint Sándorné, Németh Sára 1943-ban költözött külön férjétől, s költözött el Budapestre. A válóperek idején már nem éltek tehát együtt. Fennmaradt levelei és naplójegyzetei, feljegyzései szerint azonban Bálint Sándor sosem tett emiatt rosszalló megjegyzést feleségére, mások előtt – még édesanyja előtt is – mindig megvédte őt. Állandó levelezési kapcsolatban maradt/állt volt feleségével. A különköltözés után Németh Sárának gyermeke született egy Horváth László nevű főhadnagytól, aki azonban nem vette őt feleségül, hanem Latin-Amerikába távozott. Ebben a helyzetben Bálint Sándor kötelességének érezte, hogy a kétszeresen magára maradt Németh Sára fiát saját nevére vegye. Majd a front alatt Budapeszten kibombázott volt felesége és gyermeke részére Szegeden lakást bérelt.

Bálint Sándor tehát házasságkötéskor elmondott esküjét megmásíthatatlannak és egyszer s mindenkorra érvényesnek érezte, és Németh Sárát mindig feleségének tekintette.

2 PÉTER 1987. 16. Bálint Sándor magánéletéről részletesen lásd még CSAPODY 2013. 75-79.

A magányos évek alatt ugyan több volt tanítványa majdhogynem „kötelességének” érezte, hogy az egyedül maradt tanár urat segítse, de házassági szándékukat Bálint Sándor mindig elhárította.

Németh Sára visszavette a Bálint Sándorné nevet. S Bálint Sándor ettől kezdve minden téren támogatta őket, anyagilag is. Részükre lakást vett, fiával, Péterrel törődött.

Naplójában így ír erről Bálint Sándor:

„December 24. Első magányos karácsonyom. Elárvultan gunnyasztok a karácsonyfa alatt. Tudok mindent, nem teszek szemrehányást senkinek. Bölcs szomorúsággal mondom: dicsőség Istennek, békesség minden embernek. Szórakozottságba kábultan, magamtól is üresen, de kifosztottságában is tele szívvel menekülök az álom mennyei kietlenségébe.”³

„December 31. Szilveszter. Az esztendő mérlegre kerül. Tíz évig szolgáltam Sáráért, hogy végül is elmaradjak tőle: óh isteni adósság. [...] Elvesztettem és megtaláltam magamat. Egyedül vagyok mint az Isten: áldom érette. Mintha az Angyal akarna elragadni.

A világ sokaknak nagyot változott az idén. Én most is itt vagyok: Istenem előtted.

Dicsérlek Uram elhagyatottságomért, dicsérlek, hogy előbb a szerelmet, majd a magányt is elvetted tőlem, dicsérlek napjaim mennyei sivatagjáért, dicsérlek a szeretetért, amelyet kínjaimból sarjastottál és a békességért, ezért a könnyekből született mosolygásért.

Se feleségem, se menyasszonyom se feladatam, se szabadságom. Romba döntöttél, hogy Te épülj föl bennem. Készen vagyok Rád. [...]”⁴

„Október 24. Ráfael arkangyal ünnepe [...] A pap Sáráért imádkozik és Ráfael szavával vigasztal: *Mivel kedvére voltál Istennek, megpróbáltatásnak kellett érnie téged. Most azonban elküldött engem az Úr, hogy meggyógyíthassalak, Sárát pedig megszabadítsam a gonoszlélektől...*

Sára egy pillanatra feleségként jelenik meg mellettem.”⁵

„December 31. Vége egy újabb évnek: nagynak és nehéznek. Úgy érzem, eljutottam a legvégső száműzetésbe és egyedüllétbe, ahol már hiába várok könyörületet. Ettől a világtól talán már el sem fogadnám. Szívemet az Úr ciliciummal: Sárával és Pétörrel övezi, akiket szeretetből nem lehet magukra hagynom. Minden olyan reménytelen, de éppen ezért dicsőül meg a reménység bennem.”⁶

3 Breviárium 51. Valószínűleg 1945.

4 Breviárium 16-17. Valószínűleg 1945.

5 Breviárium 53.

6 Breviárium 53-54.

Feleségét és fiát anyagilag tehát mindvégig támogatta. Az 1950-es évek közepén segítette házvásárlásukat. Erről egyik legjobb barátjához, Scheiber Sándor főrabbihoz 1954. augusztus 31-én írott levélből értesülünk. Ekkor csúszik az Akadémiai Kiadónál a *Szegedi szótár* megjelenése, amelynek tiszteletdíjára nagyon számított, s amiből a házvásárlás, renoválás támogatását szeretne volna megvalósítani. Ezért kért kölcsön Scheiber Sándortól:

„[...] a [Szegedi] szótár legépeltetése, továbbá Péterkéékkel érzett kötelezettségem (romos házat vettek, helyre kellett valamennyire állítani) súlyos kiadásokat (legalább 12 ezer forintot) jelentett, amelyeket nagyrészt kölcsönből tudtam fődözni abban a biztos reményben, hogy a szerződéssel esedékes pénzüsszeggel mindent ki tudok elégíteni. A kölcsön határidős. Talán rokonaim, néhány itteni barátom is kisegítenek, így is mutatkozik egy 4-5 ezer forintnyi szükséglet, amelynek előteremtéséről nem tudok gondoskodni.

Kedves Sanyi, Te mindig olyan kedves, önfeláldozó barátom voltál és vagy, hogy most is bizalommal fordulok Hozzád segítségért. Hátha most is nyílnék valami mód a számodra. Úgy gondolnám, hogy január 1-ével havi minimum 600 forinttal fizetésemből törlesztem. Szívesen felajánlanám zálogul 'Ethnographia' sorozatomat és néhány ritka könyvemet, ha erre szükség volna.

Bizonyára nem haragszol soraimért, a mostani nehéz viszonyokat ismerve, tisztában vagyok kérésem súlyosságával. Nagyon kérlek, írd minél hamarabb, módodban volna-e segíteni rajtam.”⁷

Bensőséges levelező kapcsolatba került egykori tanítóképezdei tanítványával, Lang Ernővel, aki levelezésüket közreadta. Egyik levelében így írt például neki levelezésük kezdetén, az 1950-es években:⁸

„Elvált feleségemmel meleg emberi, baráti kapcsolatban vagyok, munkámban nagyon sokat segít. Fiunk, Péter 12 éves. Eleven, ragyogóan okos gyerek, aki azonban az iskola fegyelmébe, a rendszeres tanulásba alig tud egyelőre beleszokni”

Az 1950-as évek közepén, emlékszik vissza az akkor Szegeden diákoskodó Grynaeus Tamás, már gyakran járt haza felesége, Sára asszony, akiről „Sándor bácsi mindig a legnagyobb tisztelet és megbecsülés hangján beszélt [...] Sára néni ekkor még egészséges volt, szellemi ereje teljében. [...] Ezzel egyidőben jelentkeztek újra és folytatódtak még éveken keresztül fogadott fiával, Péterrel kapcsolatos gondjai-bajai. Ezeket a keserűségeket igen nagy türelemmel és alázattal viselte, minden tőle telhetőt (sokszor erején felüli!) segítséget megadva. Türeleme meghozta gyümölcsét: élete utolsó éveiben már örömet lelhetett »a Pétör« életében, munkája eredményeiben is.”⁹

7 Bálint Sándor levele Scheiber Sándorhoz 1954. augusztus 31. MTA Keleti Gyűjtemény, Scheiber-hagyatéka. BARNA 2013.

8 Levele Lang Ernőhöz 1958. I. 28. LANG 1984. 6.

9 GRYNÆUS 1990. 22-23.

Amikor Sára asszony betegsége súlyosbodott, mind több időt töltött Szegeden, s az 1960-as évek végétől lényegében hazatért Szegedre. „Egymás között beszélgettünk csak a vissza-megtért asszonyról – írja Lele József, és éreztük, hogy Sándor bácsi nagyon boldog.”¹⁰ S bár felesége ápolása munkájában hátráltatta, mégis azt írta Lang Ernőnek:

„Sára egészségével sajnos nem dicsekedhetem. Testi ereje mintha gyöngülne, ami érthetően depressziós hangulatokat vált ki belőle. Iparkodom mindenképpen meggyőzni, hogy élete az én számomra így is értékes. Talán még jobban.”¹¹

„Sajnos, Sára testi ereje, lelki közérzete rohamosan hanyatlik. Aligha van nagyobb szomorúság, mint tehetetlenül nézni, átélni az emberi pusztulást. Ilyenkor nagy alázattal érzem és várom, hogy Isten elégtételt adjon mindazért, amire a mi erőnkől és szeretetünkől nem telhetett. A mi hiányaink és nosztalgiáink nem maradhatnak mennyei kiegészítések nélkül. Milyen igaza van szegénykémnek, amikor lázadozik és mennyire fáj, hogy hiába minden Ige és minden emberi szó. Nem tudom, helyt tudok-e állani mellette. Ha mindent megtehetnék is, úgy érzem kevés volt.”¹²

„Sára hála Istennek, február közepe óta itthon van, a tavalyi esztendő fő részét kórházban töltötte. Állapota valamelyest javult, a körülményekhez képest megvan. Időmből bizony elvesz, mégis örülök, hogy itt él mellettem és szolgálhatok neki.”¹³

A hozzá közel állók sok mindent láttak és tudtak erről a sajátos kapcsolatról, amiről most Belon Gellért szavait idézzük. „A legmélyebb emberi kapcsolat a házasság. Az ő házassága nem sikerült. Egyházilag is kimondták semmisségét. Mégis, volt feleségét, kinek sorsa úgy alakult, hogy erre szüksége volt, magához vette, annak gyermekét is a maga nevére fogadta s felnevelte. Idegbénulásos »Sáráját« holtáig ápolta, saját kezével.

Olyan megható volt hallgatni külön-külön a két embert. Sára mindig azt vette saját maga szemére, hogy ekkora észt és munkabíró embert elvon a tudományos munkától és hozzá nem méltó szolgálatra kényszeríti. Sándor pedig mindig az után kutatott, hogy Sára nem panaszkodik-e, hogy, mint férfi, talán hiányosan szolgálja ki és nem elég figyelmes vele szemben.

Amikor Sára idegsorvadása súlyosabbra fordult, mindig kérte, hogy Szegeden jártamban lássam el szentségekkel Sárát, előbb otthon, majd később az ideggyógyászaton. Megható volt látni azt a gyöngéd figyelmet, amit Sándor a nagybeteg asszonnyal szemben tanúsított. A kórházban adoptált fia orvosi szobájába

10 Ifj. LELE 1996. 38.

11 Levele Lang Ernőhöz 1974. X. 29. LANG 1984. 282.

12 Levele Lang Ernőhöz 1976. október 29. LANG 1984. 299.

13 Levele Lang Ernőhöz 1977. VI. 5. LANG 1984. 308.

vezette át a kórteremből a járni alig tudó Sárát. Diszkréten távozott, hogy Sára elvégezhesse gyónását. Sándor is mindig megáldozott.”¹⁴

Ezt a sajátos házastársi kapcsolatot, amit Bálint Sándor a házasságkötés semmissé nyilvánítása után is érvényesnek érzett, legszebben talán Sinkó Ferenc értékelte: „Tiszteletre méltó, aki hősi fokon gyakorolta a házastársi szeretetet, a megbocsátást, azt, amit a reform előtt kánonjogi kódex így fogalmazott meg: *mutuum adjutorium* – a másik fél testi, lelki és anyagi támogatása. Külön széppé tette hősiességét, hogy nem mutogatta azt, hanem szelíd szerénységgel tette.”¹⁵

Mindezzel példát mutatott a férji hűségre, az önzetlen férji gondoskodásra, a megpróbáltatásokban is megértő, hűséges kapcsolatra.

S így már meg lehet érteni P. Szőke János véleményét, aki éppen ezt a sajátos kapcsolatot tartotta a hősies fokon megélt keresztényi hűség megnyilvánulásának, amivel Bálint Sándor napjainkban is segíteni, erősíteni tudhat megingott házasságokat, házaspárokat.

Magának a boldoggá avatási eljárásoknak, főleg Margit ügyének elemzése pedig arra mutatott és mutat rá, hogy csak azoknak a tisztelete válik széles körben elterjedté, akik mögé felsorakozik átgondoltan megszervezett akció keretében egy érdekeit érvényesíteni tudó és akaró társadalmi réteg, s az egész katolikus egyház, de legalább egy egyházmegye. S az éveken, évtizedeken át felszínen tartott és ápolt tisztelet hozhatja meg az eredményt.

Ezt nem látjuk most. A magyar katolikus egyház leginkább saját elszenvedett sérelmeinek orvoslásával, személyi és intézményi veszteségeinek pótlásával van elfoglalva. Ebben a légkörben saját klerikus áldozatait emeli föl példának, mintsem a laikus hívek példamutatóan hűséges életét. De az önmegvalósítást mindenek fölé helyező mai magyar és szegedi értelmiség sem tud, s nem akar mit kezdeni Bálint Sándor hűséges életének példájával, aminek csak egyik, bár fontos része a házastársi hűség. Mindezek nélkül a szórványosan felbukkanó tisztelet elszigetelt, a sok egyéni próbálkozás pedig sikertelen marad.

Irodalom

BÁLINT Sándor

é.n. [1997] *Breviárium*. Bálint Sándor. Mandala Kiadó, h.n.

BARNA Gábor

2013 Adatok egy barátság történetéhez. Bálint Sándor és Scheiber Sándor egymáshoz írt levelei 1948–1978. *Forrás 45. évfolyam 9. szám* 2013. szeptember, 20–51.

¹⁴ BELON 1990. 40.

¹⁵ Sinkó Ferenc levelét idézi ifj. LELE 1996. 75.

BELON Gellért

1990 Emlékek Bálint Sándorról. Dr. Belon Gellért pécsi segédpüspök, jános-halmi plébános. *Szegedi Műhely* 90/1-4. *Bálint Sándor-emlékszáma*. Szeged, 39-41.

CSAPODY MIKLÓS

2013 *Bálint Sándor (1904-1980) Életrajz*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

GRYNAEUS Tamás

1990 Egy magyar szentembör. Emlékek Bálint Sándorról. Dr. Grynaeus Tamás orvos, néprajzkutató. *Szegedi Műhely* 90/1-4. *Bálint Sándor-emlékszáma*. Szeged, 22-28.

LANG Ernő

1984 *Ötvennégy levél, negyvenöt válasz*. Adelaide.

Ifj. LELE József

1996 „Az Úr készen találta Őt.” *Bálint Sándor élete*. Korda Kiadó, Kecskemét.

PÉTER László

1987 Bálint Sándor pályája. *Tiszatáj* XLI. évf. 8. szám 3-30.